

ХРАМОВА-БАРАНОВА Олена Леонідівна

Черкаський державний технологічний університет
бульвар Шевченка, буд. 460, м. Черкаси, Україна, 18006
e-mail: Khranova74@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-3811-7701

ВИТИНАНКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкриваються питання значення художньої виразності витинанки, моделювання з паперу, культурно-історичних і проектних передумов робіт у цій техніці. В дослідженні розглянуто витинанку як засіб графічної виразності в мистецтві, дизайні і обґрунтовано значення техніки витинанки для створення робіт з більш незвичними ефектами та особливостями, що стимулює до вільних асоціацій у візуальній культурі. Витинанки за своїми особливостями поділяються на: силуетні і ажурні; складні з декількох елементів і одинарні; комбіновані. Витинанка стала найбільшим генератором мистецтва орнаменту, як найменш залежна від обмеження у техніці виконання і як така, що репрезентує сакральну сферу орнаменту. Століттями розвивалося два основні типи орнаментики, а саме: геометризація форм та їх природне відтворення. На сьогоднішній день мало досліджень з цієї проблематики, а виставки, використання в дизайні інтер'єрів, графічному дизайні, видання каталогів з витинанками не повною мірою відображають розвиток цього виду декоративного мистецтва, тому варто звернути увагу митців, дизайнерів до творчих можливостей витинанки.

Ключові слова: моделювання з паперу; художня виразність; дизайн; мистецтво

Вступ.

На основі дослідження витинанки, художньої виразності моделювання з паперу, культурно-історичних і проектних передумов робіт у цій техніці, необхідно розглянути витинанку як засіб графічної виразності і обґрунтувати значення цієї техніки для створення робіт із більш незвичними ефектами та особливостями, що буде стимулювати до вільних асоціацій в мистецтві і в дизайні. Варто звернути увагу митців, дизайнерів до творчих можливостей витинанки, оскільки на сьогоднішній день мало досліджень з цієї проблематики, а виставки, використання цієї техніки в дизайні інтер'єрів, графічному дизайні, видання каталогів з витинанками не повною мірою відображають розвиток цього виду декоративного мистецтва. Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити, проаналізувати розвиток техніки витинанки, виявити і виокремити характерні риси художньо-виразних форм витинанки, які стимулюють до вільних асоціацій у контексті візуальної культури України. Актуальність роботи полягає в необхідності ґрунтовного аналізу розвитку техніки витинанки як засобу графічної виразності в мистецтві і дизайні.

Недостатня вивченість техніки витинанки, її вагомого значення та ролі у затвердженні художньої виразності образу в контексті візуальної культури України визначають актуальність теми. Процес виконання витинанки не потребує великої матеріально-технічної бази, складного технічного обладнання, особливих матеріалів, тому техніка витинанки становить цінність, оскільки є цінним здобутком для вивільнення творчого потенціалу особистості. Досліджено історіографію проблематики і визначено, що над проблематикою художньо-виразних форм витинанки працювала невелика кількість науковців. Вагомий внесок у дослідження поняття витинанки, аналізу техніки витинанки і її розвитку зробили такі фахівці як Р.Захарчук-Чугай, Г.Нарбут, В.Корнієнко, М.Станкевич, С.Танадайчук, Я.Коваль, О.В.Тихонюк, Ю.Грабовський, О.Федорук, М.Селівачов, Є.Шевченко та ін. [1–3; 7–10].

Методологія дослідження базується на універсальних принципах наукового пізнання – історизмі та науковій об'єктивності, а також на широкому використанні порівняльно-історичного, системного методів. Порівняльно-історичний метод дав можливість провести дослідження становлення і розвитку витинанки у хронологічній послідовності для виявлення зовнішніх і внутрішніх впливів. Системний метод дає можливість комплексно дослідити складні системи, наприклад, декоративно-прикладне мистецтво в цілому, його напрямки, орнаментику і витинанку, значення особистості в мистецтві і дизайні тощо. Цей метод передбачає вивчення кожного елемента системи декоративно-прикладного мистецтва його зв'язку з іншими елементами, а також встановлення оптимальних умов розвитку всієї системи.

Результати та Обговорення.

Техніка витинанки є видом народного декоративного мистецтва, яка включає орнаментальні та сюжетні лінії, для цієї техніки характерна вишуканість і лаконічність. Виготовляють витинанки за допомогою ножиць, а матеріалом для витинанки є папір [1, с.14]. Наприклад, на I-й Міжнародній виставці витинанок «Витинанки світу», яка проходила у Вільнюсі в 1991 р. було зазначено, що витинанками є лише вироби з паперу [2, с.58].

Вперше витинанки з'являються в Україні у середині XIX ст. як елементи інтер'єру в будинках селян. Основним елементом витинанки є орнамент, здебільшого геометричний і рослинний, також трапляються антропоморфні і зооморфні фігури, зображення архітектури, предметів побуту тощо. Витинанки з кінця XIX – початку XX ст. характеризуються високою художньою майстерністю, оскільки у кожному осередку, регіоні вони набули індивідуальних рис у трактуванні матеріалу, форми, силуету, симетрії, ритму, пропорцій. Найбільш поширені витинанки були на Поділлі, Прикарпатті і Подніпров'ї, де витинанки доповнювалися розписами. На Поділлі існувало два типи розташування витинанок, а саме:

шпалерний і килимний, а на Прикарпатті витинанки розташовували поздовжніми стрічками під стелею і навколо вікон. Поєднувалися витинанки з шкіряними прикрасами, настінними розписами, вишивками, збагачуючи форми і орнаментальні мотиви. У 1920–1930-х р. витинанки використовували для оздоблення шкіл, бібліотек, клубів, а також у плакатному мистецтві. З 1960-х років витинанки масово експонуються на виставках і використовуються для оформлення поліграфічної продукції. Витинанки актуальні в умовах сучасного міста, оскільки можуть використовуватися як новорічні прикраси, для вітрин тощо. У витинанках закладено надзвичайну силу декору та фантастичних образів, тільки витинанці властиве силуетне рішення, ритміка рисунку, симетрія, узгодженість між формою, матеріалом і технікою виготовлення.

Витинанки за своїми особливостями поділяються на [1, с. 26; 3, с.87]:

1. Силуетні (де силует може бути прорізаним або суцільним) і ажурні (де мереживні узорі розміщуються на основі зі скла, картону тощо).
2. Складні (з декількох елементів, багатокольорні) і одинарні (з одного аркушу, однокольорні).
3. Комбіновані (одинарні або складні, які доповнюються кольоровими заставками з паперу інших кольорів).

Витинанка стала найбільшим генератором мистецтва орнаменту, як найменш залежна від обмеження у техніці виконання і як така, що репрезентує сакральну сферу орнаменту. Століттями розвивалося два основні типи орнаментики, а саме: геометризація форм та їх природне відтворення. Орнамент – це рисунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів, стилізованих зооморфних і рослинних мотивів. Ці основи орнаменту комбінуються з плетінням зооморфних мотивів, коли звірі зображуються фантастичними (такий орнамент зустрічається в старовинних книжкових мініатюрах) [4, с.117]. Комбінується рослинний і зооморфний орнамент разом з геометричними мотивами, наприклад в західноукраїнських вишивках і писанках. Орнамент за тисячоліття став досить складною системою, який komponується з різними елементами, знаками, символами. Інтерес до орнаменту формується вже у ХХ ст., коли його почали використовувати у професійному мистецтві, творчо переробляти мотиви народного орнаменту, використовувати в сучасних виробках національні декоративні мотиви. Сьогодні декоративно-орнаментальні композиції витинанки активно застосовуються в мистецтві і особливо в графічному дизайні.

Орнаментальність оточує людину, оскільки ритмічні повторення не тільки в мистецьких ілюстраціях, витинанках, а й у дорогах, перехрестях, розташуванні кварталів, вікон, у розміщенні ліхтарів тощо. Різниця лише у тому, що елементами орнаментальної структури є предмети, які створено для інших функцій і мають вони, в першу чергу, прикладне значення, а потім естетичне. Орнаментальність фігурує у структурі сучасних пісень,

віршів, має безмежну розмаїтність форм у різних видах сучасного візуального мистецтва. Стиль поп-арт став яскравим прикладом використання принципів орнаментики, де в зображеннях, які повторюються можуть змінюватися розмір або колір. Наприклад, у роботі Енді Уорхола «Мерлін Монро», цей метод надає більшої емоційності. Традиційна орнаментика не виходить з обігу культурних потреб суспільства, орнаментовані вироби, витинанки вільно існують у туристичних осередках, у побуті. Але у давні часи рисунки мали магічне і міфологічне значення, а сьогодні сакральна істина поступилася вимогам естетики і дизайну.

Народна орнаментика вражає своєю різноманітністю, і зумовлено це географічним розташуванням України, поєднанням світоглядних уявлень і гетерогенним складом населення. Витинанка як характеристика орнаментики є цілісним зоровим і словесним образом, просторовим декоративним рішенням і символічним підтекстом, де відтворюються знаки і символи інформаційних систем. Найпоширенішими в орнаментіці є мотиви з округлих, чотирибічних, восьмибічних знаків зооморфних, фітоморфних, антропоморфних та ін. Орнаменти, витинанки складаються з різних елементів, тому є гетерогенними, їм притаманна симетрія, або врівноваженість елементів з використанням варіантів симетрії.

У витинанках геометричний орнамент з його складною вивіреністю і високим естетизмом доводить, що українська культура з давнини входила до розвинутих культурних осередків світу. Найпоширенішими видом орнаментики є фітоморфний, у порівнянні з геометричним, він більш емоційний і чуттєвий. Рослина для української ментальності стала головним символом, тому рослинні зображення сповнені філософських узагальнень починаючи з часів палеоліту, а найбільш улюбленим серед них стала квітка, як символ переходу від насіння до плоду. Найчастіше квітку зображують як розетку з 6-и або 8-и пелюстками і такі геометризовані зображення складаються в орнамент на витинанках, рушниках, аплікаціях, писанках тощо. За композицією, квіткові мотиви називаються: вазон, вінок, дерево, тюльпани. Наприклад, рожа – 8-и пелюсткова квітка, у народі так називають троянду та мальву. На Стародавньому Сході рожа була квіткою богині, а римляни називали її символом Венери. У витинанках також поширене зображення дерева, що відтворює синтезовані уявлення народу про дерево, як таємничу частку світу. Дерево зображується з фантастичними життєвими елементами від коріння до верхівки, з квітами та плодами [5]. Мало в українській витинанці і орнаментіці архітектурних форм, найкращим прикладом таких робіт є витинанки Г.Нарбути. Георгій Іванович Нарбут (1886–1920) – геніальний графік, гордість українського візуального мистецтва. Символічний підтекст елементів витинанок Г.Нарбути розвинутий, оскільки показує світоглядне нашарування поколінь українців.

Український символічний контекст багатий (наприклад, образ калини, винограду, вітряка) і відрізняється цнотливістю понять сфери фертильності, оскільки зосереджується навколо прадавніх ідей захисту від демонічних сил, поклоніння богу і єдності світобудови. Робота Г.Нарбути над ілюстраціями до байок І.Крилова стала визначною для митця і для подальшого розвитку техніки силуету або витинанки. Техніка силуету почала бурхливо розвиватися на початку XIX ст. Назва «силует» бере свій початок з XVIII ст., від прізвища Ет'єна Силуета – міністра фінансів при дворі Людовіка XV. Ет'єн Силует займався вирізанням фігурок з чорного паперу і цим відкрив новий жанр у візуальному мистецтві. У Г.Нарбути ця техніка досягла рівня шедеврів в ілюстраціях до книги «Крилов. Байки» [6].

Український народ створив багату орнаментуку в якій тисячі варіантів і їх позначень. Українська народна орнаментика стала літописом візуальної культури і відображає етапи її становлення. це яскраве явище мистецтва і важлива складова світової системи символів. Українська тематика прослідковується у творах М.М.Теліженко, члена Національної спілки художників, заслуженого художника України, графіка, скульптора, кераміста. Витинанкою М.М.Теліженко захопився у 1980-х роках і вказував, що почав робити витинанку у 1985 – 1988 рр., коли жахливо дорогими стали фарби, холст, глина, електроенергія, необхідна для опалення кераміки. Ось тоді він і вигадав собі таке хобі, але згодом це стало його роботою. Основою композицій його витинанок є орнаменти старовинних символів, геометричних народних орнаментів, меандр, спіралей, які доповнені образами людей, тварин, птахів, квітів, що набули декоративної форми. У кожному витворі майстра прочитується українська тематика, а донька Миколи Теліженка, український дизайнер одягу, Олеся Теліженко, використовує у дизайні одягу інноваційні витинанки, які створив її батько.

Сучасний етап становлення суспільства, підвищення рівня національної свідомості і самосвідомості з одного боку та занепад української національної витинанки з іншого боку висуває проблему перед дизайнерами графіками та художниками-ілюстраторами щодо створення нового якісного національного продукту для популяризації національних традицій з урахуванням найкращого досвіду попередників.

Витинанки різних місцевостей мають особливі риси, притаманні певному регіону. Наприклад, витинанки Західної України з дрібним орнаментом, Подільські витинанки схожі на вишивки і килими цієї місцевості, витинанки Дніпропетровщини беруть за прототип петриківський розпис, витинанки Вінниччини стали центром українського витинанкарства, оскільки. Там з давнини оздоблювали житло витинанками з паперу. Саме на Вінниччині, у Могилеві-Подільському почали відроджувати цей вид візуального мистецтва і у 1993 році там організовано і проведено перше свято «Української витинанки», яке було

приурочене пам'яті майстрині Марії Руденко з села Слобода Яришівська. У 2002 р. другий раз було проведено свято витинанки і 28 майстрів з регіонів України відвідали цю подію, а у 2003 році у Могилеві-Подільському було засновано музей Української витинанки. У 2008 році на свято витинкарства приїхали вже 40 майстрів витинанки з 17 областей України, а з 2011 р. це свято стало міжнародним, коли до українських витинанкарів приєдналися майстри з Білорусі, країн Прибалтики, Молдови тощо [3, с.94].

Сьогодні багато майстрів працюють в техніці витинанки і розвивають цей вид візуального мистецтва. Серед таких майстрів: Андрій Пушкарьов, Ольга Шинкаренко, Микола Теліженко, Дмитро Власійчук, Маріанна і Валерій, Олесь Вакулєнко, Наталія Гуляєва-Смагло та інші. Всеукраїнські виставки витинанки підтверджують, що цей вид візуального мистецтва захоплює художників і дизайнерів, які мають свій власний стиль у створенні образу.

Висновки.

Оскільки культура впливає на суб'єкта через навколишнє середовище, людину з метою її культурного розвитку треба оточувати світом духовних цінностей, переживання і розуміння яких сприятиме культурному становленню, формуватиме власну точку зору на зміст культури. Таку ситуацію створює витинанка, що надає особливої соціальної ролі візуальній культурі як сукупності процесів і явищ духовної практичної діяльності людини і також як матеріальні предмети, які естетично цінні. Всі ці завдання візуальної культури відбиваються у витинанках як одному з духовних феноменів культури, у його функціях.

Витинанка формує комплекс відчуттів і думок людей. Якщо виховне значення інших форм суспільної свідомості носить частковий характер, то візуальна культура у витинанках впливає комплексно на розум й серце, і немає такого куточку людського духу, якого б воно б не торкнулось своїм впливом. Візуальна культура формує цілісну особистість, виступає засобом морального, духовного і соціального вдосконалення людини.

Джерела та література

1. Станкевич М.Є. Українські витинанки. Київ, 1986. 123 с.
2. Шевченко Є.І., Корнієнко В.І. Українська витинанка. Альбом-каталог. Київ: Народні джерела, 2013. 112 с.
3. Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки. Материалы международного симпозиума / Домодедовский художественный музей. Отв. Ред. Н.М. Полунина. Москва, ООО «ЦПВасиздаст», 2006. 144 с.
4. Селівачов М. Лексикон української орнаментики. К., 2005. 399 с.
5. Антонович Д. Український орнамент. *Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича*. К., 1993. С. 385–404.

6. Ковпаненко Н. Нарбут Георгій Іванович. *Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: Біографічний довідник*. К.: Інститут історії України НАН України, 2005. Ч. 2. С. 76–83.
7. Моран А. *История декоративно-прикладного искусства*. М.: Искусство, 1982.
8. Садохин А. *Мировая художественная культура*. М.: Юнити, 2000.
9. Тищенко О. Р. *Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XIII–XVIII ст.)*. К.: Либідь, 1992.
10. *Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб.* / Р. В. Захарчук-Чугай, Є. А. Антонович. К.: Знання, 2012. 342 с.

Храмова-Баранова Елена Леонидовна

Черкасский государственный технологический университет
бульвар Шевченка, д. 460, г. Черкассы, Украина, 18006

Вырезанка в контексте современной визуальной культуры Украины

Анотация. В статье раскрываются вопросы значения художественной выразительности вырезанки, моделирования из бумаги, культурно-исторических и проектных предпосылок работ в этой технике. В статье рассмотрено вырезанку как средство графической выразительности в искусстве, дизайне и обосновано значение техники вырезанки для создания работ с более необычными эффектами и особенностями, что стимулирует к свободным ассоциациям в визуальной культуре. Вырезанки по своим характеристикам разделяются на: силуэтные и ажурные; сложные из нескольких элементов и одиночные; комбинированные. Вырезанка стала наибольшим генератором искусства орнамента, как наименее зависима от ограничения в технике изготовления и как такая, что презентует сакральную схему орнамента. Столетиями развивалось два направления орнаментики: геометризация форм и их природное отображение. Сегодня мало исследований этой проблематики, а выставки, использование в дизайне интерьеров, графическом дизайне, издания каталогов вырезанок не в полной мере отображают развитие этого вида декоративного искусства, поэтому стоит обратить внимание художников, дизайнеров на творческие и технические возможности вырезанки в дальнейших перспективах дизайна.

Ключевые слова: моделирование из бумаги; художественная выразительность; дизайн; искусство

Khramova-Baranova Elena

Cherkasy State Technological University
460, Shevchenko boulevard, Cherkasy, Ukraine, 18006

Silhouette in context of modern visual culture of Ukraine

Abstract. On the basis of research of silhouette, artistic expressiveness of design from a paper, cultural and historical and project pre-conditions of works in this technique, it is necessary to consider silhouette as means of graphic expressiveness and to ground the value of this technique for creation of works with more unusual effects and features, that will stimulate to the free associations in an art and in a design. It costs to pay attention artists, designers to creative possibilities of silhouette, as for today small researches from this range of problems, and exhibitions, use of this technique in the design of interiors, graphic design, editions of catalogues from silhouette not to a full degree represent development of this type of decorative art.

A research aim consists in that, to investigate, to analyze development of technique of silhouette, educe and distinguish the personal touches of artistically-expressive forms of silhouette, that stimulate to the free associations in the context of visual culture of Ukraine.

Silhouette forms the complex of feeling and opinions of people. If the educator value of other forms of public consciousness carries partial character, then a visual culture in silhouette influences complex in opinion and heart, and there is not such to the corner of human spirit, that it would not touch the influence.

Keywords: *design from a paper; artistic expressiveness; design; art*

References

1. Stankevych, M.Ye. (1986). *Ukrayins'ki vy'ty'nanky'. [Ukrainian silhouette]*. Ky'yiv [in Ukrainian].
2. Shevchenko, Ye.I., Korniyenko V.I. (2013). *Ukrayins'ka vy'ty'nanka. [Ukrainian silhouette]*. Al'bom-katalog. Ky'yiv: Narodni dzherela [in Ukrainian].
3. Проблемы изучения, сохранения и использования искусства вырезки (2006) *[Problems of study, maintainance and use of art of undercut]*. Matery'aly mezhdunarodnogo sympozy'uma / Domodedovskiy'j khudozhestvennyj muzej. Otv. Red. N.M. Polunya – Moskva, OOO «CzPvasy'zdast» [in Russian].
4. Selivachov, M. (2005). *Leksy'kon ukrayins'koyi ornamenty'ky'*[*Lexicon of Ukrainian ornamentiki*]. K. [in Ukrainian].
5. Antonovych, D. (1993). *Ukrayins'ky'j ornament [Ukrainian ornamentiki] / Ukrayins'ka kul'tura: lekciyi za redakciyeyu Dmy'tra Antonov'cha. K., S. 385–404* [in Ukrainian].
6. Kovpanenko, N. (2005). *Narbut Georgij Ivanovych [Narbut Georgij Ivanovich] / Vy'datni diyachi nauky i kul'tury Ky'yeva v istory'ko-krayeznavchomu rusi Ukrayiny': Biografichny'j dovidny'k. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny' NAN Ukrayiny'. Ch. 2. S. 76–83* [in Ukrainian].
7. Moran, A. (1982). *Y'story'ya dekoraty'vno-pry'kladnogo y'skusstva [History of the decorative-applied art.]*. M.: Y'skusstvo [in Russian].
8. Sadox'n, A. (2000). *My'rovaya khudozhestvennaya kul'tura. [World artistic culture.]*. M.: Yuny'ty' [in Russian].
9. Ty'shenko, O. R. (1992). *Istoriya dekoraty'vno-pry'kladnogo my'stecztva Ukrayiny' (XIII–XVIII st.). [History decoratively applied arts of Ukraine (XIII–XVIII)]*. K.: Ly'bid' [in Ukrainian].
10. *Ukrayins'ke narodne dekoraty'vne my'stecztvo (2012) [Ukrainian folk decorative art]: navch. posib. / R. V. Zaxarchuk-Chugaj, Ye. A. Antonovych. K. : Znannya, [in Ukrainian]*.

Received 06.03.2018

Received in revised form 05.04.2018

Accepted 25.05.2018